

СЛОБОДАН ВЛАДУШИЋ

АНДРИЋЕВО ПИСМО ВИДАКОВИЋУ*(теоријска проза)*

САЖЕТАК: Рад „Андрићево писмо Видаковићу” четвороделно је структурисан. Поступно се и кроз интерпретативне етапе прати анализа Андрићевог писма Милошу Видаковићу, са рецепцијском и књижевноисторијском свешћу о досадашњим читањима писма. Херменеутичка позорност и познавање историјског и поетичког контекста када је реч о српском нобеловцу, допринели су осветљењу деликатне личности писца, али и могућности да се писмо сагледа у подробнијем смислу. Укратко, оно постаје огледало „дихотомије између личне воље за моћ и хуманистичког кодекса вредности”.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Иво Андрић, Милош Видаковић, писмо, младобосанци, *воља за моћ*, хуманитет, теоријска проза

1

На почетку беше то писмо, које је млади Андрић упутио свом пријатељу и вршњаку, Милошу Видаковићу. Сви проучаваоци Андрића слажу се да је то најстарије његово сачувано писмо, а слажу се, такође, и око тога да за његово откриће велику захвалност дугујемо књижевном историчару Предрагу Палавестри. И ту слагања престају, а почињу загонетке. Није до краја јасно ни када је оно написано (1911. или 1912. године),¹ а није до краја разјашњен

¹ У књизи *Писма*, која обједињује сва сачувана Андрићева писма, Мировслав Караулац, наравно, штампа и писмо које млади Андрић упутио Видаковићу. Иако у фусноти помиње Предрага Палавестру као особу заслужну за откривање ове ране Андрићеве епистоле, Караулац писмо смешта у 1912. годину (за

ни Андрићев однос према њему. Најзагонетнија је, међутим, његова садржина.

Најпре ћемо, међутим, описати сусрет Палавестре, Андрића и писма Видаковићу, које је Палавестра понудио на увид писцу више од пола века након што га је овај написао. Шта се збиља догодило? Не знамо тачно, јер причу приповеда само један сведок – Предраг Палавестра – али у више различитих верзија. Прву верзију догађаја Палавестра нам предочава 1976. године, када штампа Андрићево писмо Видаковићу у тексту под неутралним насловом „Прилог раној књижевној биографији Иве Андрића”.² По овој верзији догађаја, Палавестра је до писма дошао прегледајући заоставштину Милоша Видаковића, током 1969. и 1970. године, док је радио на *Сабраним делима* овог рано преминулог песника. Када су Видаковићева *Сабрана дела* изашла, Палавестра осећа потребу да поклони један примерак књиге Андрићу, који је са Видаковићем, у младости, био веома близак. Том приликом, Палавестра напомиње Андрићу да је међу Видаковићевим хартијама нашао и једно његово писмо.³ Ево како је Андрић реаговао на ту понуду, по Палавестрином сведочењу из 1976. године: „Затворен и неповерљив према свим покушајима да се утврде и разјасне поједини детаљи из његове биографије, Андрић је љубазно отклонио сваки разговор о тој теми.”⁴ Поколебан Андрићевим опрезом, „који је истовремено личио и на равнодушан немар и на забрану да се улази у његов живот”, Палавестра је одустао „од сваке намере” да објави то писмо, па чак и да се позове на њега.⁵

Ова верзија догађаја има и свој наставак: Палавестра Андрићево писмо Видаковићу прештампава 2011. године у *Свескама Задушбине Иве Андрића*, а у приређивачкој белешци се ограничава само на податак да га је пронашао, радећи на *Сабраним делима* Милоша Видаковића. Палавестра овде не даје прецизан податак о томе *када* је понудио писмо Андрићу на увид, али зато сведочи да Андрића оно „зачудо, није занимало”.⁶

Палавестрино сведочанство о Андрићевој рецепцији писма Видаковићу, из 2011. године, блиско је оном из 1976. године и ту

разлику од Палавестре, који сматра да је написано 1911. године), као да око тог датирања не постоји никакав спор. Притом, Караулац уопште *не сјомиње* Палавестрино датирање писма, чиме практично поништава целокупну Палавестрину аргументацију везану за датирање писма у 1911. годину.

² Предраг Палавестра, „Прилог раној књижевној биографији Иве Андрића”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1976, књ. XLII, св. 1–4, 446–458.

³ Исто, 446.

⁴ Исто.

⁵ Исто, 447.

⁶ Предраг Палавестра, „Писмо Иве Андрића Милошу Видаковићу”, *Свеске задушбине Иве Андрића*, бр 28, 2011, 9.

нема ничег загонетног. Загонетно је, међутим, Палавестрино сведочанство које се појављује у есеју „Маска од папира” из књиге *Некројље*, публиковане 2003. године. У овом есеју Палавестра доноси нову, потпуно другачију верзију сусрета између Андрића и његовог младалачког писма Видаковићу, која се у великој мери разликује од онога што је Палавестра на ту тему писао 1976. и 2011. године.

У верзији из 1976. године, видели смо, Палавестра каже да је Андрићу понудио писмо на увид, у исто време када му је поклознио примерак Видаковићевих *Сабраних дела*. У верзији из 2003. контекст је потпуно различит. Палавестра пише да је с Андрићем контактирао поводом рада на својој докторској дисертацији о Младој Босни и да је Андрић у почетку био „отворен и предусретљив”.⁷ (Даљи ток приче показује да се Палавестри та отвореност и предусретљивост само причинила.) Ево шта о томе каже Палавестра: „Послао сам му [Андрићу] једно писмо са више питања, надајући се ће ми ти подаци [које би му дао Андрић] бити најчвршћи материјални ослонац, као непосредно сведочанство и документ првог реда...”⁸ Међутим, онда се догодило нешто што Палавестра никако није очекивао:

Није ми одговорио писмом, како сам очекивао, верујући да ћу у руке добити документ, који могу цитирати и на које се могу позивати, него се [Андрић] јавио секретарици Удружења књижевника, да ми она закаже разговор за сутрадан по подне. Када смо сели, из празне црне ташне извадио је моје писмо. На полеђини је нешто било писано оловком. Није ми га дао у руке него је говорио, држећи га пред собом и идући од једног до другог питања, као да се присећа шта о чему треба да каже. На крају је писмо вратио у ташну.⁹

И сада долазимо до писма које је млади Андрић послао Видаковићу. Палавестра каже да је то писмо поменуо управо у току овог разговора: „(...) обавестио сам [Андрића] да имам у поседу једно његово младалачко писмо, упућено 1911. године, из Вишеграда песнику Милошу Видаковићу. Ако хоће, могу му га показати. *Хладно и њошћуно незаинтересовано* [курзив С. В.] прешао је преко те понуде, изрекавши неколико лепих речи о Видаковићу као човеку који му је помогао да у *Босанској вили* објави прве песме,

⁷ Предраг Палавестра, *Некројље*, друго, допуњено издање, Откровење, Београд 2004, 44.

⁸ Исто.

⁹ Исто.

а затим је вратио моје писмо у празну ташну и завршио разговор који није трајао дуже од једног сата.”¹⁰

Дакле, године 1976. Палавестра децидирано каже да је Андрићу понудио писмо на увид када му је поклонио примерак *Сабраних дела* Милоша Видаковића. Међутим, 2003. године Палавестра каже да је то било приликом прикупљања података о Младој Босни. То је прва разлика између два сведочења. Друго: Палавестра 1976. каже да је Андрић љубазно отклонио разговор о теми писма, док 2003. каже да је то учинио хладно и незаинтересовано, те да је, што је и најважније, *прекинуо* разговор управо онда када му је Палавестра поменуо писмо.

Које Палавестрино сведочанство је тачно: оно прво, из 1976/2011, или ово друго, из 2003. године? Рекао бих, ово из 2003, зато што је прецизније изложено.¹¹

Врло је вероватно да се приликом писања текста о Андрићевом писму Видаковићу, 1976. године, Палавестра аутоцензуришао, како не би испао сувише груб према недавно преминулом нобеловцу: да би из приче искључио Андрићево дистанцирање од писменог сведочанства о Младој Босни, Палавестра мења/измишља контекст, па писмо нуди Андрићу, тобоже приликом даровања примерка Видаковићевих *Сабраних дела*. (Пошто је други сведок овог догађаја – а то је Андрић – мртав, Палавестра не мора да се плаши да ће га неко раскринкати.) Даље, Палавестра Андрићеву *хладноћу* и *пошћуну незаинтересованости* за писмо које је послао Видаковићу, у верзији из 1976. године, ретушира као *љубазни немар*, уз унапред дато оправдање да је то због познате Андрићеве природе.¹² Дакле, бранећи Андрића, а помало и себе те 1976. године, Палавестра успутно *прикрива* потенцијални значај писма за Андрића, јер наводи своје читаоце да помисле како би Андрић, услед своје природе, *поједнако* реаговао на било који други траг из његове младости односно приватног живота.

У Палавестриној верзији догађаја из 1976. године нигде не пише да је Андрић прекинуо разговор након што се у њему поја-

¹⁰ Исто, 45.

¹¹ Видимо да Палавестрино сведочанство о сусрету Андрића са писмом Видаковићу, из 2003. године, противречи оном 1976. године, а да се сведочанство из 2011. слаже са оним из 1976, али противречи оном из 2003. године. Зашто је то тако? Па ево зашто: године 2011. Палавестра прештампавала писмо у *Свескама Задушбине Иве Андрића*, а то је последње место где би било пристојно написати нешто опором о Андрићу. Место за такво опором/истинито сведочење о Андрићу била је књига *Некрологе* из 2003. године. Тамо је, по свој прилици, дата пуна истина Андрићевог сусрета са Видаковићевим писмом.

¹² „Затворен и неповерљив према свим покушајима да се утврде и разјасне поједини детаљи из његове биографије”, Предраг Палавестра, „Прилог раној књижевној биографији Иве Андрића”, 446.

вило писмо Видаковићу, а то је врло важан податак, јер сведочи о томе да Андрић не само да није желео види писмо већ није желео ни да разговара о њему. То се може разумети на више начина: најпре, онако како је то разумео Палавестра, што значи као последицу Андрићеве резервисаности. У том случају, писмо не би имало неки посебан значај за самог писца. Међутим, његов поступак се може разумети и као настојање да спречи Палавестру да му постави нека питања у вези са тим конкретним писмом, односно његовим садржајем.

Пре него што је прекинуо разговор, Андрић је казао да му је Видаковић помогао да објави прве песме у *Босанској вили* – што савсим сигурно одговара истини. Међутим, пада у очи да таква формулација у великој мери смањује *интензивношћу* Андрићевог пријатељства према Видаковићу. Сви ми који смо прочитали Андрићево писмо Видаковићу осетили смо присуство повишеног интензитета пријатељства, јер се млади Андрић у овом писму *веома ошворено исповеда* Видаковићу, што никако не одговара резервисаности писца коју су његови савременици, а посебно они који су Андрића упознали после Другог светског рата, видели као његову континуирану, непромењиву природу. Постоји, дакле, нека *несразмера* између степена Андрићевог пријатељства према Видаковићу, које се осећа у исповедном писму из 1911. године и начина на који о том пријатељству Андрић реферише Палавестри почетком седамдесетих.

Разлог за то свакако није неки догађај који је раздвојио Андрића и његовог пријатеља из младости: Видаковић је умро 1915. године, што значи да се између њега и Андрића нису испречили велики историјски догађаји који су могли да утичу на континуитет тог дружења, као што је то био Други светски рат и потоњи прелазак Андрића на страну комуниста, који је га је последично одвојио од великог дела припадника српске грађанске елите.¹³ Хладно дистанцирање од Видаковића пред Палавестром значи да се Андрић преко дистанцирања од Видаковића, дистанцирао и од писма које му је послао, а које је Палавестра пронашао.

Андрићево дипломатско сведочење о Младој Босни, изведено тако да се нико не може позвати на њега, а потом и одлучно

¹³ Занимљиво је читати *сива* сведочанства о Андрићу која после Другог светског рата пишу људи који су дуго познавали Андрића, пре свих Боривоје Јевтић („Белешке о Иву Андрићу”), односно Бранко Лазаревић, у дневнику *Дневник једној никоја*. Оба сведочанства су настала у контексту Андрићевог преласка на страну комуниста и нису пријатни по писца. Међутим, и поред несумњиво личног контекста, не треба их нужно отписивати као неупотребљиве. Смисао ових *сивих* сведочанстава и jeste у томе што оне сведоче о сенци која прати фигуре које смо навикли да посматрамо под благонаклоним сноповима светлости књижевне и културне историје.

дистанцирање и од Видаковића и од писма, Палавестра је сасвим исправно разумео као Андрићеву *прећућану наредбу* да не буде превише повезан са Младом Босном, још мање са Видаковићем, а понајмање са писмом које му је написао. Године 1976, недуго пошто је Андрић умро, Палавестра одлучује да објави ово писмо, али ни тада, а ни касније, није видео у *садржају* тог писма ништа необично.

Пошто је на неки начин био стопиран прећутном Андрићевом забраном, Палавестра се у тексту из 1976. године, у погледу садржаја писма, ограничио само на једну неутралну констатацију, *андрићевској* типа: „За књижевну биографију Иве Андрића ово писмо може имати важности утолико што баца светлост на интимну ситуацију и унутрашње расположење писца у времену када се у њему већ чврсто уобличила потреба да кроз песму искаже свој лични доживљај света и своју самотничку, меланхоличну слутњу трајнога и дубокога отуђења.”¹⁴ Може се рећи да Палавестра чита писмо у складу са *социјалним* доживљајем Андрића, што значи да он у писму Видаковићу препознаје Андрића кога је познавао. Из тог разлога, писмо за Палавестру нема неку посебну важност, осим књижевноисторијске.

Међутим, ако је то писмо заиста тако безначајно у погледу садржаја, као што се учинило Палавестри, шта је онда могло да узрокује Андрићев *нагли* прекид разговора, када се писмо Видаковићу из мрака заоставштине поново појавило на свестлости дана? Можда је разлог за такву Андрићеву реакцију чињеница да је управо у том писму млади Андрић о себи писао *врло отворено*, или бар до *једној месци отворено*. Јасно се види да отвореност исповедног писма противречи резервисаности потоњег Андрића, односно његовој чувеној маски, која је опште место разумевања пишчеве природе.¹⁵

На овом месту се дотичемо питања које превазилази границе овог текста. То питање тиче се задатка истраживача у погледу Андрића. Да ли истраживач треба да учврсти маску која прикрива језгро Андрићеве личности, или је његов задатак да покуша да Андрићеву (комплексну) личност разуме као књижевни текст, те да је стога протумачи, односно превлада денотативне очигледности

¹⁴ Предраг Палавестра, „Прилог раној књижевној биографији Иве Андрића”, 450.

¹⁵ У поговору зборнику сведочанстава савременика о Андрићу Никола Милошевић пише: „Јер, ако је ишта извесно када је у питању Иво Андрић, онда је извесно да је он на лицу носио неку врсту маске” (Никола Милошевић: „Иво Андрић и његова *бодља у срцу*”, у: Радован Поповић, *Казивања о Андрићу: усвојене савременика*, Слобода, Београд 1976, 197).

(„маску“) како би сагледао њене скривене конотације, што значи језгро те личности.

Палавестра је на ово питање одговорио насловом свог есеја о Андрићу, из *Некролога*: „Маска од папира“. Ако занемаримо занимљиву Палавестрину оркестрацију сведочанствима о Андрићу и писму Видаковићу (која се подешавају у складу са временом и местом на коме се дају), остаје факат да у том судару Андрића и младалачког писма Видаковићу Палавестра види само маску Андрића од које се то писмо одбија. Он дакле, не види да то исповедно писмо пише Андрић без маске и да је, према томе, то писмо можда јединствена прилика да видимо што се све крило *иза* Андрићеве маске – ако смо спремни за то.

2

Када прочитамо Палавестрина сведочанства о Андрићевом сусрету са својим писмом Видаковићу, на можемо а да се не замислимо над Андрићевом „незаинтересованошћу“ за то младалачко писмо и младића који му је у то време, судећи по *џону и садржају* писма, био веома близак. Сентименталност према једном времену и према бившем присном пријатељу из тог времена, који је умро само четири године касније, могли би да наведу човека да то писмо макар погледа, посебно зато што не постоји никакав политички контекст који би учинио писмо Видаковићу опасним за Андрића. Наиме, писмо Видаковићу се налази у орбити Андрићевих односа са Младом Босном (видећемо, двосмислених односа), а у тој чињеници нема ничега што би компромитовало Андрића, будући да је комунистичка Југославија видела Гаврила Принципа као једног од зачетника концепта братства и јединства.¹⁶ Дакле, са политичке тачке гледишта, Андрић са тим писмом не би имао проблем.

Очигледно је, међутим, да постоји неки Андрићев проблем са тим временом, са тим људима, око њега и Видаковића, а можда чак и са самим писмом.

Статус писма, наиме, можемо сагледати и обратно, а то значи из перспективе самог Видаковића. Ако је ово *једино* сачувано писмо Андрића Видаковићу, онда ту чињеницу можемо да тумачимо двојак: рецимо, да су постојала и нека друга писма која је Видаковић чувао, али да је једино ово преживело све историјске околности. Постоји, међутим, и другачије објашњење: можда је Вида-

¹⁶ Милош Ковић, *Гаврило Принцип – документи и сећања*, Прометеј – Радио-телевизија Србије, Нови Сад – Београд 2014, 9.

ковићу нарочито било стало да сачува *ово* писмо (па је *оно* зато једино и сачувано) будући да је и он сам разумео да је ово писмо због нечега *важније* од осталих писама која му је Андрић послао.

[**ЕКСКУРС:** Када сам овај текст дао на читање неким својим добрим пријатељима, који нису само лепо и паметно писали о Андрићу него су и његови искрени поштоваоци, осетио сам изванредан зазор у погледу тумачења овог писма и закључака који се могу извести о Андрићевој личности из тог писма. Оваква реакција сведочи да се налазимо на раскрсници: на једној страни је фигура Андрића-споменика, а на другој лик Андрића, пријатеља у прошлости. Споменик се пази, негује, чисти, јер се у њему види величина, која се сасвим легитимно чува и брани, посебно ако је нападнута, а Андрићева фигура збиља јесте изложена нападима. С друге стране, са пријатељем се разговара као са неким ко нам је раван, и ко нам, после свега што каже или учини, ипак остаје пријатељ, можда чак и већи и дражи пријатељ, јер је са нама поделио нешто интимно, нешто што га је тиштило и бринуло. Ако нам је Андрић пријатељ, онда то значи да смо отворени за *целокујној* Андрића. Међутим, то не значи да имамо право да га осуђујемо, „вреднујемо” као особу, или да себе постављамо у позицију некакве „моралне супериорности” – то пријатељи једни другима не раде. Идеја је да разумемо Андрића и његову личност, како бисмо показали на који начин се његова животна прича односно метаискуства која утичу на његову животну причу одражавају на његово дело, и на поетику тог дела. Андрићева животна прича је веома сложена, веома комплексна, али она нам је као таква и блиска. Управо зато и можемо да разговарамо са Андрићем као са пријатељем и да будемо увек на његовој страни, као што смо увек на страни наших пријатеља, које волимо и поштујемо *као њријатеље.*]

Шта се дакле, налази у овом писму? Најпре, судар два сегмента Андрићеве личности. Прво, ту је жеља младог Андрића да исповеди блиском пријатељу (Видаковићу) нешто врло лично и врло важно – нешто попут одговора на питање како ваља живети. А само мало касније, уочавамо и потребу да се важност и одлучност те исповести релативизује. Према томе, ово писмо недвосмислено открива унутрашњу борбу разоткривања и прикривања, односно воље да се нешто отворено каже и воље да се то што се казало сакрије. Та борба се води у свести младића од 19 година, који се спрема да пише књижевност, а још увек није свестан да је *већ* пише.

Ако се књижевни историчари баве питањем које године је писмо написано, онда његови тумачи треба да обрате пажњу и на

месџа на којима је ово писмо писано, као и времена његовог писања. Андрић га, наиме, није написао одједном. Започиње га у предвечерњим часовима 15. јула (највероватније 1911. године) у селу Борике, десетак километара удаљеном од Вишеграда на путу према Рогатици, затим наставља да га пише у Вишеграду, у току ноћи, где га и завршава 16. јула, ујутру. Писмо, дакле, има три сегмента, што је важно, јер је тако Андрић себи дао могућност да се каснијим сегментима писања мање или више скривено одређује према ономе што је написао у ранијим сегментима писма.

Андрићево писмо Видаковићу има особине књижевног текста утолико што изражава једну *врло сложену* слику света. Створити слику света значи преобразити неред једнаковредних елемената хаоса у систем односа и вредности на основу личних наклоности. Дакле, слика света поставља онога ко је ствара у центар тог света. Све оно што по младом Андрићу има вредност, поставља се на једну страну; све што вредност нема, налази места на супротној страни. То се наслућује од самог почетка писма, где Андрић *наређује* свом пријатељу како да му пише:

Прво ово: Немој да ми мећеш оних цртица ни „ово нема смисла” него ми пиши лијепо, потанко. Подробније о твоме животу, (наравно унутарњем) о Дунђеру, о свему што ми је драго.¹⁷

Андрић тражи од свог пријатеља да не тумачи оно што пише, него да његово писмо буде непрекинути и нецензурисани излив његове душе, лишен ограда. Андрић, дакле, тражи да му Видаковић *пише свој живој*, онакав какав он јесте, а живот нешто јесте само ако је *унујрашњи* живот.

Већ овде, на самом почетку писма, видимо како настаје слика света. Постоје два живота: унутрашњи живот душе и спољашњи живот. Андрића занима онај унутрашњи свет његовог пријатеља, што значи да он прави вредносну разлику између два типа живота. Можемо да кажемо да је унутрашњи живот прави живот, да припада личности, а да спољашњи живот не припада човеку који га води, зато што је он усмерен и у великој мери одређен спољашњим светом, односно хијерархијом која постоји у том свету.

Спољашњи свет тежи да младе људе обликује по властитој слици света и на тај начин ограничи њихов унутрашњи свет, који би да се развија по сопственим правилима. Тај спољашњи свет би у потпуности овладао младићима, ако би му успело да испразни

¹⁷ Иво Андрић, *Писма (1912–1973)*, прир. Мирослав Караулац, Матица српска, Нови Сад 2000, 19.

њихов унутрашњи свет и да ту празнину попуни својом, спољашњом сликом света. Тада више не би било разлике између спољашњег и унутрашњег света, па тако ни разлике између унутрашњег и спољашњег живота.

Андрић на почетку овог писма прави разлику између унутрашњег и спољашњег света и тако показује *оппозит* према спољашњем свету и његовој слици света. У писму Видаковићу тај отпор спољашњем свету млади писац показује врло јасно, на два места.

Прво место је оно где Андрић обавештава свог пријатеља шта ће да ради након што заврши писмо: „А вечерас ћу у Вишеград и бићу празан, груб, ’неваспитан’ и.т.д.”¹⁸ Нашу пажњу привлаче наводници који окружују реч *неваспитан*. Они имају двоструку улогу: прво, указују на иронично значење речи, и друго, они сугеришу да је у питању цитат. Та два значења су повезана: Андрић овде описује себе и своје будуће понашање у граду онако како ће то понашање видети и описати спољашњи свет. Бити „васпитан” за спољашњи свет значи прихватити хијерархију света и његове вредности. Како млади Андрић на то не жели да пристане, они ће га видети као „неваспитаног”.

Реч „неваспитан” упућује, дакле, на то како спољашњи свет гледа на Андрића. У истом том смислу могуће је разумети и атрибуте „празан” и „груб”, иако у писму нису окружени наводницима: они, такође, могу да припадају речнику спољашњег света, јер онај ко је васпитан, тај није „груб”, већ је „културан”, и није „празан”, већ је „пун”.

Сада, наравно, треба поставити питање ко представља тај спољашњи свет и његове вредности. Одговор на то питање даје нам одломак из писма у коме млади писац прецизно наглашава шта га то дели од спољашњег света:

Идем ја чаршијом пред дућанима сједе Павле и још неколико тата.

Ја полако скинем шешир, још увек црни. (Сви се згражају, љути, мали конформисти, несити нам очеви, да Бог сачува.)

А онда они воде разговоре:

– Баш слаб веома (то је).

– Ама бацило се каже на књиге на ’не књиге и романе, на прилику, па учи што му не треба, а оно што ваља и што је прописано, неће. То ти је.

– Ко млагарија, ух! ух! Клима главом Павле.¹⁹

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто, 20.

Лепота овог кратког одломка јесте у томе што он паралелно нешто значи, али и зрачи (конотацијама). Поље његовог смисла је шире и дубље од онога што се у њему види на први поглед. Најпре, млади Андрић сугерише *генерацијску* разлику између њега (младића) и варошких газда („тата”). То је прва тачка по којој се он разликује од њих. Андрић потом подражава перспективу „тата” како би још јаче нагласио разлику између *њега* и *њих*. Генерацијска разлика се сада наставља у *симболичку* разлику, јер се „тате” згражавају над још увек црном бојом шешира младића. У тој синтагми „још увек црни” препознајемо алузију на Хамлета, који још увек носи црну одећу, жалећи за оцем и онда када му се мајка већ била преудала за стрица Клаудија. Црна боја Хамлетове гардеробе истовремено симболизује и опсег разлике између Хамлета и остатка двора, али исто тако и инфериорност двора у односу на данског краљевића. Представљајући себе као Хамлета, Андрић указује на разлику између њега и „тата”, али тој разлици додаје и свест о властитој *сујериорности* у односу на њих.

Симболичко-књижевни мотив (још увек) црне боје Андрић проширује свешћу о разлици како читање и литературу поимају „тате”, а како он. За „тате” читање је увек учење, а учење стицање знања које је потребно и које ваља. Знање које је потребно и које ваља јесте *јројисано* знање. Ту важи једначина: знање = слика света, којом спољашњи свет односно власт жели да испуни своје поданике (како не би били „празни”, већ „пуни”) знањем, односно прописаном сликом света. Ако Андрић чита књижевност *за своју душу*, то значи да се његов избор књижевности разликује од прописаног. Дакле, он гради свој унутрашњи свет од онога што је он сам изабрао да буде садржина тог света, не пристајући на оно што је спољашњи свет односно власт *јројисала* да треба да се чита, како би „васпитала” младића (= заменила његову унутрашњу слику света својом спољашњом).

Шта се дешава са оним ко прихвата прописано знање, а шта са оним ко не мари за оно што је прописано?

Пошто, у одломку који сам цитирао, Андрић подражава перспективу „тата”, онда и одговор на ово питање припада њима: они младог Андрића виде као некога ко је веома слаб. По њима, он је слаб зато што учи оно што му не треба, што није прописано: да учи оно што је прописано, не би био слаб.

Испрва ме је ово место у Андрићевом писму зачуло: није ми било јасно како снага и слабост могу да зависе од онога што читаш. Онда сам схватио да слабост и снагу треба разумети метафорички. Онај ко стиче знање које је прописано, тај за награду добија извесну количину снаге којом располаже власт која про-

писује шта треба знати. За послушност се, дакле, добија неки део моћи. Та моћ је овде економска моћ и зато „тате” и Павле седе поред дућанâ – њихових дућанâ, претпоставимо – који симболизују ту економску моћ. Супротно, онај ко не чита оно што је прописано и ко се на тај начин супротставља спољашњем свету односно власти, тај остаје слаб, без снаге и без моћи.

Очигледно је да се из ове наоко свакодневне и ни по чему посебне сцене може реконструисати добар део *слике светиа* младог Андрића. На једној страни је спољашњи свет, конкретизован у Вишеграду (касаби/граду) и друштву „тата”, газда, односно власника дућана. То су грађани који су лојални прописима државе (Аустроугарске) и који су, према томе, лишени *сойсйвеној* унутрашњег живота; власт им за ту унутрашњу и спољашњу покорност даје могућност да се богате, те да *огоздо* васпитају омладину у духу покорности властима. (Описана сцена је пример тог васпитања одоздо, где се слика света власти више не намеће преко државног апарата, већ преко приватних лица, која су је прихватиле и која су за то прихватање награђена извесним степеном моћи). Ко није васпитан како власт прописује, за „тате” је „неваспитан”, „груб”, „празан” и „слаб”; они који су прихватили прописаности, они су пак „васпитани”, „културни”, „пуни” и „јаки”.

Насупрот „тата” није само Андрић већ и Видаковић, са ким пријатељски дели ову причу, а преко њега и њихови заједнички пријатељи. Дакле, Андрић (омладина) не жели да прихвати *йройисе* (аустроугарске) власти, па је стога симболички окренут природи и селу, јер до природе и села власт још увек као да не допире.²⁰ Ако Андрић (омладина) не чита оно што је прописано, већ чита за своју душу, онда она то чини управо због своје душе, која овде може бити схваћена као метафора „унутрашњег” живота за који се Андрић и занима код Видаковића. Андрић (омладина) себе не види као слабу – како то јасно и гласно кажу „тате” – већ као супериорну, управо зато што има тај унутрашњи живот, који „тате” немају.

Перспективе „тата” и омладине се потпуно разликују: спољашњи свет омладина разуме наопако: тамо где „тате” виде невоспитаност, тамо се омладина самостално образује и васпита; тамо где они виде грубост, настају префињене идеје и стихови; најзад, тамо где „тате” виде слабост, тамо омладина осећа снагу и моћ.

²⁰ У првом пасусу писма Видаковићу млади Андрић пише: „Онде је дивно. Овде још није допрла 'Фирма' ни 'штрека' [железница]. А сељаци ме пазе” (*Писма*, 19). Конкретизације спољашњег света су, дакле, фирма и железница и у те две метафоре се уједињују и богате српске газде које осматрају младог Андрића док хода касабом и Аустроугарска која поставља пруге у Босни, како би олакшала експлоатацију њеног природног богатства.

На овом месту ступамо у простор историјског мерења времена. Андрићево писмо Видаковићу је само један од момената дружења ове двојице младића, од којих ће један поживети до 1915. (Видаковић), а други до још увек далеке 1975. (Андрић). У тренутку када се дописују, они то, разуме се, не знају. Оно што знају јесте да пред собом имају аустроугарску власт у Босни, три године након што је извршена анексија, а таква њихова перспектива последица је чињенице да обојица припадају једном младом револуционарном колективу у настајању – историја ће их запамтити под именом Млада Босна.

У додиру са историјом која се полако спрема да дејствује, Андрићево писмо добија још један слој значења. Позадинско осветљење овог дописивања је постојање револуционарне генерације пријатеља. Они заједно чине један млади колектив, који жели да се тако, као колектив, супротстави не само аустроугарској власти над Босном већ и Аустроугарској империји у целини. Тај колектив младих пријатеља у свом унутрашњем животу носи политички сан о уништавању спољашњег света који је оличен у Аустроугарској како би се тај свет заменио другим светом: оним у коме ће постојати заједничка држава јужнословенских народа.

Да би се тако крупан политички програм извршио, било је потребно да се ти омладинци међусобно повежу у кружоке, како би се од свих њихових унутрашњих живота створила *једна* снага и *једна* моћ, способна да се политички супротстави аустроугарској власти и тако *освоји* у Историји.

Данас је, чини ми се, врло тешко разумети шта је та генерација у осећању своје колективне моћи желела да учини по цену највећих жртава – и унутрашњих и спољашњих. Они су били спремни, бар добар део њих, да у највећој мери жртвују најпре, свој унутрашњи живот, и то у годинама када је тек требало уживати у стварању тог живота. Жртвовати унутрашњи живот значило је *колеktivизовати* га, ослободити се оног личног у њему и заменити га једним колективним сном који треба да их оспособи да буду у стању да жртвују и свој спољашњи живот у име колективног политичког циља. Жртва унутрашњег живота у име колектива водила је, дакле, спољашњој жртви у име колектива, које се они нису плашили²¹ зато што колектив за њих није био нека

²¹ „Култ жртве и мучеништва, који је код припадника Младе Босне био веома развијен, постао је у једноме часу читава религија. После Жерајићевог неуспелог атентата на поглавара Босне и Херцеговине, генерала Варешанина, (...) гроб младог атентатора самоубице постао је право светилиште на коме су

апстрактна реч, неки хладан социолошки појам. Колектив је био састављен од вршњака који су интимно проживели историју сопственог народа: то су били млади људи који су се дружили, који су веровали једни другима и који су знали да ће их памтити ако у тој борби буду погинули. То су младићи који су, већ тада, у свести живели епски живот. Њихова веза са Косовским заветом била је невидљива све до 28. јуна 1914. године, када је аустроугарски надвојвода Франц Фердинанд посетио Сарајево. Тог дана се, кроз фигуру Гаврила Принципа, једна унутрашња и до тада невидљива колективна снага пробила кроз опну спољашности, да би се оспољила у Историји и повезала са једним претходним Видовданом.

Маркс је, као што је познато, на почетку свог *Осамнаестој бримера Луја Бонапартије* исправљао Хегела, који је тврдио да се свака велика светскоисторијска чињеница или личност појављују, тако рећи, два пута: да, приговара му Маркс, „једанпут као трагедија”, али „други пут као фарса”.²² Иако Принципово дело није било узрок Првог светског рата већ само повод, тешко да је атентат у Сарајеву *фарсично* понављање боја на Косову. Принципов чин је на симболичкој равни понављање Косовског боја, а на историјској равни први корак у ондашњем докончавању Косовског завета (који је данас поново активан и активираан!). Последице његовог атентата биле су огромне и за српски народ, али и за већину осталих, пре свега европских народа. Видовдан је тако постао светскоисторијска чињеница, а Аустроугарска, која те чињенице није желела да буде свесна, платила је цену за своје незнање.

Захваљући истраживањима Предрага Палавестре сакупљеним у вредној књизи *Књижевности Младе Босне*, данас знамо да је ову епску, револуционарну и колективну компоненту живота припадника Младе Босне пратила и једна друга, коју бисмо могли да назовемо лирском и личном. Управо зато је, како тачно запажа Палавестра, „духовни лик писаца Младе Босне распет између дубоког, искреног осећања националне дужности и тек наслућених могућности слободно разигране стваралачке маште; између етике и естетике.”²³

Палавестра овде говори о две ствари: прва је етика револуционарног деловања, дакле – то је онај колективни унутрашњи живот

се припадници Младе Босне, заклињали да ће наставити Жерајићево дело, прихватити његову жртву и остварити највиши етички принцип по коме су се управљали: *или у живоју мрежи или у смрти живеји*”, Предраг Палавестра, *Књижевности Младе Босне I*, Матица српска – Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, Бања Лука 2012, 221.

²² Карл Маркс, *Осамнаестој бример Луја Бонапартије*, прев. Хуго Клајн, Службени гласник, Београд 2011, 9.

²³ Предраг Палавестра, *Књижевности Младе Босне I*, 117.

који има свој политички сан. Постоји, међутим, још нешто: то је слободна разиграност стваралачке маште – слободна, што значи никоме необавезна – што указује да поред колективног постоји, још увек, и лични унутрашњи живот. Тај лични унутрашњи живот свакако је био непријатељски настројен према грађанском опортунизму аустроугарске Босне, у којој је вредно само оно што су власти прописале да је вредно и што, према томе, води до личног богаћења.²⁴ Али, исто тако, тај унутрашњи живот, који је посвећен књижевности и поезији, није се код свих младобосанаца могао поништити у име колективне идеје – националног и револуционарног рада. Окретање естетском, пре *iporeg* него *iproyiv* етичког, тада би био гест личног разликовања од колективног унутрашњег живота.

Када се ово сазнање о личном (естетском) унутрашњем животу узме у обзир приликом читања Андрићевог писма Видаковићу, онда нам неки његови делови постају јаснији. Прво, писмо је прошарано лирским осећањима и *знацима* књижевности. Андрић говори шта чита (*Фауст*а, Шилера, Шекспира), цитира Гетеа у оригиналу, преноси утиске читања Видаковићевих рукописа,²⁵ излаже своје личне књижевне планове.²⁶ Писмо је врло лично, а Андрићева наредба-упозорење „Само ти читај”,²⁷ упућена Видаковићу, утврђује присан простор између њих двојице и одељује их не само од колектива коме припадају већ и од колективног политичког програма и националног рада. Зато никако није случајно што Андрић све ово пише *баш* Видаковићу, будући да је управо код Видаковића била нарочито развијена та лична, естетска црта која га је истицала између осталих чланова Младе Босне.²⁸ Видаковићева склоност ка естетском могла је да буде блиска Андрићу, који је, као што је добро познато, касније постао симбол књижевног крила Младе Босне, а отуда и највише удаљен од њеног *бум-бум* револуционарно-атентаторског крила.

²⁴ Предраг Палавестра врло прецизно уочава важност материјалног у друштвеној атмосфери у анектираној Босни и Херцеговини: „Прилагођавајући се новим условима живота и сама српска чаршија, која је под аустроугарском у Босни и Херцеговини била национално угрожена, водила је опортунистичку политику, настојећи да пре свега, сачува своја материјална добра; њени класни интереси били су изнад националних осећања...”, исто, 124.

²⁵ „Већ твој рукопис потсећа ме на 'Наше песме', на 'О драга ко ту не би плако' на 'Наше су очи'” (*Писма*, 21).

²⁶ „Радим једну стварку, и кад будем готов спремићу ти, али очекујем и ја од тебе” (*Писма*, 20); „Ја читам много 'Фауста' Шилера, Шекспира, та ваљаће касније писати драму” (*Писма*, 21).

²⁷ *Писма*, 19.

²⁸ Палавестра за Видаковића каже да је био „суптилан познавалац уметности, естета и критичар који је међу младом босанскохерцеговачком интелигенцијом свог доба имао свакако највише укуса, мере и смисла за нијансу”, Предраг Палавестра, *Књижевност Младе Босне I*, 132.

Данас нам је добро позната хронологија Андрићог односа према револуционарном крилу Младе Босне, односно према оном *колеktivном* унутрашњем животу коме су најистакнутији револуционари међу младобосанцима жртвовали своје *личне* унутрашње животе. Овде ћемо се позвати на изузетно вредну књигу *Писац и њрича* Жанете Ђукић Перишић, која се с правом може убројати у најужи круг научних дела која су обавезна литература за сваког проучаваца Андрићевог дела. У њеној биографији Иве Андрића изложена је, између осталог, хронологија односа Андрића према Младој Босни: „Оснивање Српско-хрватске напредне организације крајем 1911. године у Сарајеву, на недвосмислен Митриновићев подстицај, било је одиста револуционарно, јер до тада није било заједничких српских и хрватских удружења у средњим школама. Иво Андрић је испрва био председник у Хрватској напредној организацији, да би потом постао први председник Српско-хрватске напредне омладине која је чинила духовно и револуционарно језгро Младе Босне.”²⁹ Прва акција заједничке организације, на чијем је челу био Иво Андрић, била је изазвана именовањем Славка Цуваја за бана Хрватске и распуштањем хрватског сабора, када је „вирус демонстрација захватио и Сарајево. Млади Андрић, у завршном разреду гимназије, укључује се са великим револуционарним жаром 18. и 19. фебруара 1912. године у штрајкачки одбор и постаје један од вођа антимађарских демонстрација. Демонстранти су пред Катедралом у Сарајеву исцепали мађарску заставу, певајући песму ‘Хеј Словени’ и жестоко се и крваво сукобили са полицијом, након чега ће из гимназије бити избачено десетак ученика, а Андрићева стипендија друштва *Найпрегак* бити доведена у питање.”³⁰

Ово је био врхунац Андрићеве *револуционарне* одређености. После долази до повлачења, па у Андрићевом дневнику налазимо онај добро познати запис, настао после атентата на Цуваја (1912. год): „Данас је Јукић починио атентат на Цуваја. Како је лепо да се затежу тајни конци дела и буне. Како радосно слутим дане великих дела. И диже се и гори хајдучка крв. Без чедности доброте и жртава пролази мој живот. Али волим добре. Нека живе они који умиру по тротоарима онесвешћени од срџбе и барута, болни од срамоте заједничке. Нека живе они који су повучени, ћутљиви у мрачним собама спремају буну и смишљају увек нове варке. А ја то нисам. А нека живе они.”³¹

²⁹ Жанета Ђукић Перишић, *Писац и њрича*, Академска књига, Нови Сад 2012, 134.

³⁰ Исто, 136

³¹ Наведено према: Жанета Ђукић Перишић, *Писац и њрича*, 146–147.

Дакле, постоји двоумица између захтева за жртвовањем властитог унутрашњег живота у корист револуционарне промене спољашњег света и потребе да се тај лични унутрашњи живот сачува за себе. Прва могућност је водила ка револуционарној борби и жртви, а друга, тако само изгледа, ка књижевном стварању. Избор између те две могућности није био искључив, па је Гаврило Принцип био не само атентатор већ и читалац књижевности и песник, док је Андрић, с друге стране, имао потребу да се 1914. године, у листу *Вихор* Владимира Черине, огласи „Првом прољетном пјесмом” са рефреном „Кад ће доћи краљеве војске”. У том тренутку то је збиља јасан политички став у корист Краљевине Србије и опште југословенске идеје.

Ипак, и поред очигледне потребе да остане у *близини* револуционарног крила Младе Босне, Андрић се исто тако очигледно повукао из њеног револуционарног језгра у коме се једно време налазио. Жанета Ђукић Перишић тврди да је за Андрићево напуштање активне политичке борбе и померање ка књижевности заслужна пишчева уздржана природа несклона ексцесима.³² Међутим, ако је Андрићева природа уистину била таква, како је онда уопште било могуће да се у јануару 1912. године нашао у самом *жарици* врло ексцесних демонстрација.

Мени се чини да Андрићево активно учествовање у револуционарном крилу Младе Босне и потоња лична деактивација могу бити објашњени једино ако се сагледају у контексту Андрићеве *слике светиа* из писма Видаковићу. Треба обратити пажњу на један врло отворен али и врло загонетан пасус, који се на изненађујући начин усеца између лирских евокација и знакова књижевности. Ево како гласи тај пасус:

Нећеш ми веровати, али сам се у оволико променио. У мени је мирна мисао: радити, *ипреситићи* остале (О, то је требало одавно) а у себи живети својим животом. И ја ћу – то је први корак – почети радити математику. Све више верујем у своју снагу. Ваља надокнадити што је се лудо пропустило.³³

Андрић у овом пасусу признаје свом пријатељу да се у њему догодила *унутрашња промена*. С једне стране, та промена доноси спознају о томе да се до тада живело погрешно, дакле узалудно; с друге стране, она говори о томе како ће су убудуће живети, да се не би живело узалудно. Промена има две компоненте: прва је *сиљашња*: треба радити, да би се *ипреситили* други. (Андрић је

³² Исто, 143.

³³ Писма, 21.

сам нагласио глагол „престићи” у свом писму); друга је *унуиџра-циња*: живети у себи својим животом, дакле, без других, и не за друге. У тој Андрићевој потреби да престигне друге и да живи свој живот (а не колективни живот револуционарног омладинца) можемо препознати један облик *воље за моћ*.

[ЕКСКУРС: Жанета Ђукић Перишић је овај одломак из Андрићевог писма Видаковићу повезала са једним местом у *Знаковима ѿоред ѿуиџа*: „Много година доцније, већ зрели Андрић, са искуством реализованог уметника, *једнако се* [курзив С. В.] као некад усхићени младић, зариче да ће дати свој обол људском напредовању и развоју: ’Гледајући око себе очајну ругобу и многоструке и тешке последице нерада и нехата, зарекао сам се да ћу радити мишљу и рукама, за себе и за друге, увек и свуда, али радити. Тако да трајни живим у плодном покрету и корисним променама. Зарекао сам се да ћу бранити себе и своје место на којем живим од нерада и нечистоће, застоја и немаштине.’”³⁴ Жанета Ђукић Перишић, као што видимо, тврди да између цитираног одломка из писма Видаковићу³⁵ и овог пасажа из *Знакова ѿоред ѿуиџа* постоји једнакост. Очигледно је, међутим, да се у пасажу из *Знакова* не види и не помиње оно што је наглашено у одломку из писма Видаковићу, а то је потреба да се *ѿресѿиѿиѿну* други, те жеља да се живи својим животом, дакле за себе, а не за друге. Чини ми се да је пасаж из *Знакова ѿоред ѿуиџа*, заправо, ретуширана, *хуманизована* верзија одломка из писма из које је искључена воља за моћ. Међутим, та воља за моћ прећутно провејава кроз позицију приповедног *ја* у *Знаковима*, будући да то *ја* располаже моћима посматрања, одгонетања, разоткривања, те записивања резултата посматрања, а да истовремено као да сâмо то *ја* увек измиче погледу другог. *Знакови ѿоред ѿуиџа* су зато, заиста, готово савршени (хуманистички) вео старијег човека који се тим записима *наводно* открива, док управо тим текстуалном велом заправо прикрива сопствену младост и добар део сопственог живота.]

Млади Андрић, дакле, не тежи да се укључи у неко друштво бољих или најбољих, да буде међу њима и са њима – то би још увек одговарало колективном унутрашањем животу. Андрић, супротно, тежи осамљивању, али не *ѿоред* других људи, већ *изнад* њих. Он тежи да буде бољи од осталих, да их *ѿресѿиѿиѿне*, како је у писму јасно написано и подвучено. Његово осамљивање нема одлике осамљености епског јунака, пошто епски јунак прихвата обавезу

³⁴ Жанета Ђукић Перишић, *Писац и ѿрича*, 53.

³⁵ *Писма*, 21.

да брине за колектив који га окружује, зато што их он репрезентује. Андрић не репрезентује никога, не спомиње овде никакву бригу за те остале; он само жели да их *преслџи*, а да у себи живи својим животом, а то би се могло разумети и као живљење животом књижевности.

Ко су ти „остали” које треба престићи? То више није *само* спољашњи свет који представљају газде у касаби и аустроугарска власт, ти „остали” су сада и Андрићеве другови из средње школе. То се види по томе што пут ка прстизању осталих почиње првим кораком, а то је учење математике са којом је Андрић увек имао проблема. Андрић, дакле, објављује у овом пасусу да те „остале”, генерацијски блиске, *неће* пустити у свој унутрашњи живот који ће живети за себе. У овој личној животној перспективи нема места ни за спољашњи свет, који гуши Андрићев унутрашњи свет, али нема места ни за Андрићеве пријатеље, младобосанце, који теже да лични унутрашњи свет замене колективним/револуционарним како би могли да *промене* спољашњи свет. Андрић је одлучио да се дистанцира и *од светиа* „тата”, али и од својих *генерацијских пријатеља*. Осећање *личне* снаге („Све више верујем у своју снагу”) само подупире ту перспективу *личне воље за моћ* (воље да се прстигну други, воље да се живи само за себе).

Писмо Видаковићу јединствено је по томе што у њему Андрић јасно објављује првенство личне воље за моћ у односу на спољашњи свет, али и на генерацијске пријатеље, чланове Младе Босне. Писмо на неки начин разоткрива порекло те личне воље за моћ: она се појављује тамо где сањарање о личном, телесном уживању односи примат у односу на колективни политички сан. О томе нам сведочи пасус који се у писму појављује нешто пре пасуса у коме Андрић објављује своју личну вољу за моћ. Ево како гласи тај претходећи пасус:

Тамо пјевају слатка уста, слатке пјесме (та предивна), а овдје над боровом шумом иде тежак тон:

Жедан воде,
Жедан воде,
Жедан дјевојака.

Та пјесма успављује, ко и млако поподне; то пјева у спарну хладу чобанче, жељу своју и та је пјесма жељна жене и уживања, ко ова испуцана земља кише, и отегнута и монотона ко ово поподне.³⁶

³⁶ Исто, 20.

Жеља која се појављује у овом одломку је жеља за женом, као симболом личног телесног уживања. Притом, не би требало да нас завара што се та жеља већ овде пројектује на другог (чобанче), чиме се на неки начин антиципира поетичка црта највећег дела Андрићевог будућег опуса, у коме ће лирску исповест заменити епска пројекција; упркос тој пројекцији, можемо да слутимо да је у питању и Андрићева *лична* жеља, јер песми чобанчета који говори о жеђи за женом претходи свест младог Андрића о простору *џамо*, где слатке песме певају слатка уста (девојака), чиме буде жеђ младића; према томе, жеља чобанчета изражена у његовој песми само се наставља на Андрићево сањарање о слатким устима и слатким песмама девојака, и управо зато та песма може да га успава: она не припада само чобанчету већ и њему самом.

Успављивање из другог сегмента писма води нас у први сегмент, где се већ једном појавио мотив Андрићевог сна. Наиме, на почетку писма Андрић, под утицајем Видаковићевог писма, рекапитулира сопствени живот: „(...) читам твоје писмо, проживљавам своју горку и кратку прошлост. Ко ово сунце, сан је у мени.”³⁷ Дакле, рекапитулација досадашњег живота (горке и кратке прошлости) ствара у Андрићу један сан – а сан је оно што сањамо и желимо да нам се догоди у будућности. Тај сан је као сунце, што значи: као што сунце обасјава цео видљиви простор око њега, тако и сан обасјава целу његову, Андрићеву унутрашњу личност. У писму се на тај начин обликује низ повезаних појмова: *рекапитулација живота* води ка *сну*; сан води ка успављивању *јесмом*; песма води ка *ћелесној жељи*; телесна жеља, односно вредност личног уживања, води ка објави *личне воље за моћ*: престићи друге, бити бољи од других, да би се могло уживати више од других.

Шта је супротстављено овој личној вољи за моћ? Најпре, сваки облик колективности. Непријатељ личне воље за моћ је спољашњи свет, колектив који чини касаба (Вишеград), па зато не чуди што одмах иза апологије жеље у песми чобанчета следи контрапункт – опањкавање касабе, односно колектива који пречи испуњење жеље: „Људи су у касабџи брбљиви, брутални и глупи, а живот им је смрадан и пуст, пун јада и комичности, Гогољеве комичности”³⁸

Међутим, није само тај колектив „тата”, односно грађана Вишеграда оно против чега се буни лична воља за моћ коју Андрић објављује у овом писму. Исто тако, њој смета и колективна политичка идеја Младе Босне, оличена у националном раду. У другом сегменту овог писма Андрић зато узбуђено пише: „Не волим гласне

³⁷ Исто, 19.

³⁸ Исто, 20.

идеје. Ти знаш да сам сит тога 'националног' рада."³⁹ Гласне идеје су политичке идеје Младе Босне које желе да промене спољашњи свет: да униште Аустроугарску и уједине јужнословенске народе у једну државу. Видели смо: да би та промена била могућа, потребно је да се лични унутрашњи животи омладине колективизују, односно да се лична воља за моћ потчини колективној вољи за моћ. У том случају, циљ *не може* да буде у томе да се остали пре-стигну: циљ може да буде само да се *буде са осталима* или да се *буде за остале*.

[**ЕКСКУРС:** На овом месту, пажљиви читалац може да постави једноставно питање: ако писмо Видаковићу у коме Андрић објављује раскид са генерацијом младобосанаца, у име личне воље за моћ, настаје 1911. године, како је онда био могућ Андрићев револуционарни, колективни ангажман у Сарајеву, у фебруару 1912. године? Да ли је то знак да се Андрић поново *променио* у односу на животни кредо изнесен у писму Видаковићу, па се окренуо колективној вољи за моћ, чиме је напустио личну? Може бити. Али могуће је и нешто друго: могуће је да је Андрић био свестан *двосируке* природе воље за моћ, која се оцртава већ код Ничеа, који разликује политичара и психолога, односно вољу за моћ која тежи вођењу других људи, и ону другу вољу за моћ, која тежи да се одвоји од људи како га више не би замењивали са њима.⁴⁰ Ако је Андрић осетио/изабрао сопствену вољу за моћ још 1911. године, онда је морао да искуси *оба* типа воље за моћ. Наиме, познато је да за време ђачких демонстрација у Сарајеву, у фебруару 1912. године, Андрић није био тек један од њених учесника: он је био међу *коловођама*, чиме се лична воља за моћ (престићи остале) повезала са колективном вољом за моћ. Ако се након демонстрација повукао, то може бити објашњено чињеницом да је на њима искусио први, хуманији тип воље за моћ – онај који карактерише, по Ничеу, политичара – те да је након тога прешао онај на други, напреднији – тип воље за моћ психолога.]

³⁹ Исто, 21.

⁴⁰ Ево одговарајућег одломка из *Сумрака идола* који говори о разлици између „политичара” и „психолога”: „*Казуистика психолога* – Ево, то је познавалац људи: зашто их он, заправо, проучава? Он хоће да од њих извуче мале користи, или чак и велике – он је политичар! (...) Ево и онај је познавалац људи: а ви кажете да он од тога неће ништа да извуче за себе, да је он велики 'безлични'. Погледајте пажљивије! Можда он хоће још *јору* корист: да се осећа као да је изнад људи, да сме да на њих гледа са висине, да га више не замењују с њима. Овај 'безлични' презире људе: а онај први је хуманија специја, што би и сам изглед могао рећи. Он је у најмању руку раван њима, стаје у њихове *редове*...”, Фридрих Ниче, *Сумрак идола*, прев. Драгомир Перовић, Светови, Нови Сад 1999, 83.

Лична воља за моћ јесте присутна у језгру Андрићеве личности, али ипак не представља и целину Андрићеве личности. Поред воље за моћ, та личност садржи у себи *хуманистички коректив*, који Андрића *враћа* ка људима од којих га воља за моћ *удаљава*. Можемо зато да кажемо да личност писца непрекидно осцилује између два опозитна императива: једног који му налаже воља за моћ, и другог који је последица и даље присутне хуманистичке свести. Андрићева књижевност се може у великој мери анализирати управо кроз размену воље за моћ и хуманистичког геста: поменимо тек овлашно ово кретање на примерима везира Јусуфа, који по степену моћи прстиже остале људе/ликове, али се људима враћа кроз хуманистички чин градње моста на Жепи, који понавља судбину везира, јер је својом лепотом супериорно издвојен од околине, али ипак, и тако издвојен, служи људима; слично се може рећи и за фра Петра, који није само издвојен у односу на остале фратре већ их је и све *пресвјет* у моћи приповедања, али се људима враћа путем тог истог приповедања (дакле, књижевности), додуше само онда када нађе слушаоце по вољи.

У писму Видаковићу разоткрива се ова Андрићева унутрашња дихотомија: с једне стране, он је одлучио да престигне остале, а да у себи живи за себе. То је јасно изрицање личне воље за моћ: споља бити изнад других, изнутра бити равнодушан за друге. Међутим, осим што објављује вољу за моћ, писмо Видаковићу ће нам показати да Андрић није могао или желео да до краја напусти хуманистички склоп вредности у коме је лична воља за моћ етички прекршај – отуда њу прати хуманистички коректив. У Андрићевој личности отуда постоји *немирна* дихотомија између воље за моћ, која се не обазире на хуманитет, и самог тог хуманитета, који жели да ту вољу хуманизује. Ова дихотомија издубљује Андрићеву личност и води је до оних предела до којих никада не би стигла да се заокружила у ничеанској вољи или жртвовала у борби против Аустроугарске коју је водила његова генерација. Андрић је тако остао негде на средини, пред парадоксом који није могао да реши: у писму пријатељу и у разговору са њим објављује се лична воља за моћ, која искључује могућност пријатељства: следствено томе, писмо не би требало ни послати већ поцепати, али ако се поцепа, заједно са њим се цепа и нестаје и лична воља за моћ.

Описана дихотомија – и воља за пријатељством односно хуманистички коректив и воља за моћ – чини да воља за моћ постане истовремено и *пројекат* за будућност али и тренутни *скандал* који треба маскирати и релативизовати. На који начин се догађа то

маскирање? Најпре, у првом сегменту писма Андрић ограничава број читалаца писма на једног јединог, на Видаковића („Само ти читај!“). Затим, у трећем сегменту писма Андрић покушава да *релативизује* важност објављене воље за моћ па пише: „Синоћ сам ти свашта нашарао, па опрости. Можда те неће све то ни занимати“⁴¹ да би најзад писмо завршио симболичким негирањем те воље, тако што самог себе приказује као особу без воље, односно као особу која се повинује туђој вољи, док је лично заинтересована *само* за естетску егзистенцију, односно књижевост. („Ево ме зову да идем шетати, наредио, знаш, доктор да свако јутро уз брдо шетам, па ваља... Ја се покуравам, шетам, тражим срокове и лијепе слике и пијем криглама (...) Милоше мој драги. Пиши!“)⁴²

Књижевност – риме и лепе песничке слике – представља се као вео који прикрива вољу за моћ. Одређујући се као песник, Андрић као да жели да *заузда* оно што кроз њега проговара у тренуцима врхунске отворености, а то је његова лична воља за моћ. Ту се књижевност супротставља вољи за моћ, јер се путем ње Андрић враћа пријатељима и читаоцима. Па ипак, ово није једини могући однос између књижевности и воље за моћ, јер књижевност, осим што може да прикрије ту вољу, истовремено јесте и начин да се та воља појави у свету у дозвољеној форми естетског стварања: књижевно поље тада постаје начин да се *пресвртну* други у самој књижевности.

Да закључимо: дихотомија између личне воље за моћ и хуманистичког кодекса вредности може нам дати одговор на питање узрока двосмислених Андрићевих реаговања на национално-револуционарни рад Младе Босне (односно на колективну вољу за моћ младобосанаца). Ово додиривање супротности видљиво је већ у писму Видаковићу, где у првом сегменту писма Андрић лamentsира што није био тамо када „долажаху Београђани“⁴³ а то је јасан сигнал националне и политичке повезаности младобосанаца са пијемонтски схваћеном Србијом, док у истом том писму, у трећем сегменту, након објављене личне воље за моћ, пише: „Не волим гласне идеје, ти знаш да сам сит тога ’националног’ рада.“⁴⁴ Овај привидни парадокс постаје јасан ако знамо да се у Андрићу истовремено боре две силе: једна је етичка, хуманистичка, која зна да национални рад против Аустроугарске јесте легитиман, будући да је ова држава анектирала Босну и Херцеговину и онемогућава стварање слободне земље јужнословенских народа; друга је лична воља за моћ, која се не обазире не етику, хуманитет и национални рад, већ тежи да оствари личне жеље, не желећи било коме да се потчини.

⁴¹ Писма, 21.

⁴² Исто.

⁴³ Исто, 19.

⁴⁴ Исто, 21.

Ова дихотомија зачета у писму 1911. продужиће се и у даљем току Андрићевог живота. Као што смо видели, у дневничком запису поводом Јукићевог атентата на Цуваја, 1912. године, Андрић пише похвално о револуционарном крилу Младе Босне, коме не припада, мада је атентат вероватно *најјласнија* идеја која постоји (видели смо у писму Видаковићу да је Андрић казао да гласне идеје не воли), док годину дана након тога, у писму Војмиру Дубрешићу (22. јануара 1913), слично као и у писму Видаковићу, са неком врстом прикривене одвратности одбија било какву везу са много *тишшим* обликом националног рада: „Тек зове ме судбени стол као сведока у велеиздајничкој парници против М. Пјанића. Ти добро знаш да ја немам ништа са том несрећном политиком, не знам који је ово ђаво.”⁴⁵ Па ипак, и поред оваквог прилично оштрог негирања везе са „несрећном политиком”, Андрић је, као што је познато, почетком 1914. године, у часопису *Вихор* Владимира Черине, објавио политичку песму „Прва прољетна пјесма”, а оно што ће уследити показаше да Андрић, без обзира на сопствено дистанцирање од Младе Босне, није престао да буде интересантан за аустроугарску полицију. Тако се, у години почетка Првог светског рата, клатно Андрићевог осциловања између личне и младобосанске колективне воље за моћ зауставило у средини. За већину других људи то би значило да се не налазе ни код себе, ни код својих, већ *нигде*. За Андрића је, међутим, то значило да се налази *свуда*. И код себе, у личној вољи за моћ, и код својих младобосанаца у њиховој колективној вољи за моћ. Способност да се тако позиционира Андрић не дугује некаквој „мудрости”, већ једној својој особини која је за нас, данас, готово невидљива. Та особина је Андрићево аутентично *зрачење*, које је остављало огроман утисак не само на његове вршњаке већ и на старије писце.

(Одломак из дужег рукописа)

Др Слободан Владушић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
osterlin1@mts.rs

⁴⁵ *Писма*, 29. Караулац у својој белешци уз ово писмо овако контекстуализује догађај на који Андрић реферире: „Милош Пјанић, ученик седмог разреда сарајевске гимназије, затворен је 20. децембра 1912. године, због растурања забрањеног средњошколског листа *Прејорог*, који је излазио у Београду. Почетком 1913, око 150 ученика позвано је на саслушање, под оптужбом да су припадали тајним ђачким организацијама. У тој истрази саслушаван је и Андрић”, *Писма*, 30. Јасно је зашто је Андрић био позван: годину дана раније Андрић се налазио у штрајкчком одбору ђачких демонстрација у Сарајеву, заједно са Милошем Пјанићем. Очигледно, Пјанић је наставио са националним радом, а Андрић се повукао.